

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

УДК 338.121

ІНСТИТУЦІЇ ЯК ГОЛОВНІ СТИМУЛИ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА ТА ЇХ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ «ЗЕЛЕНОЇ ЕКОНОМІКИ»

Білокінна І.Д.

Вінницький національний аграрний університет

Розглянуто інституціоналізм як один із напрямів економічної науки. Визначено різницю між головними категоріями «інститут» та «інституція». Досліджено інституції як позитивні та негативні стимули для громадян. Визначено ступінь впливу держави на розвиток «зелених інституцій». У статті наголошено на важливість налаштованості суспільної свідомості на використання «зелених інституцій» в процесі господарювання.

Ключові слова: інституціоналізм, «зелена економіка», інститут, інституція, стимули, конкуренція, вільні ціни.

Постановка проблеми. В останні десятиріччя економічне зростання країн було пов'язане лише з підвищенням інтенсивності використання природних ресурсів за рахунок розвитку науково-технологічних інновацій. Такий егоїстичний спосіб господарювання стосовно природи призвів до катастрофічних наслідків. Якщо людство не зупиниться, то через пів століття наша Земля позбудеться багатьох майже невідновлювальних природних ресурсів. В результаті чого економіка зазнає глобальної кризи, з якої вийти буде практично неможливо.

В Україні використовується занадто багато енергії, значна частина ґрунтів еродована, звалища твердих побутових відходів переповнені, країна належить до категорії малозабезпечених прісною водою. При цьому, в країні існують потужні металургійна, хімічна та видобувна промисловості, працюють 15 атомних блоків та близько половини площі країни зайняті під рілля. При цьому, рівень життя людей залишається одним з найнижчих у Європі. Проте не все ще втрачено і є можливість вирішити дану проблему, але це потребує значних теоретико-методологічних та практичних досліджень [12].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням даної проблематики займалася велика кількість науковців протягом досить тривалого часу такі, як Т. Веблен, Р. Коуз, Д. Норт, А.Е. Шастіто, Дж.Г. Марч, Дж.П. Олсен, П. Бергер, Д. Норт, Р. Патнем, К. Шепслі, Д. Найт, Е. Остром, такі дослідники нашого часу, як О.В. Катигрובה [3], О.Г. Чубарь [4], Ю.М. Коваленко [5] та інші. Проте дане питання розкрито недосконало і потребує більше науково-методологічних досліджень, котрі враховуватимуть особливості теперішнього суспільства та його потреби.

«Озеленення» економіки дасть можливість вирішити всі названі проблеми та забезпечити людей гідними «зеленими» робочими місцями, оскільки згідно визначення UNEP (2011), «зелена економіка» – це така економіка, що сприяє покращенню добробуту та соціальної рівності, суттєво знижуючи екологічні ризики та виснаження ресурсів [12].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Одним із головних напрямів

вирішення даної проблеми суспільства є поглиблене дослідження «зелених» інституцій, котрі є важелем впливу на поведінку та спосіб господарювання, а отже, і мотивацією до покращення умов навколишнього середовища та делікатнішого використання природних ресурсів, що в подальшому призведе до економічного зростання вцілому.

Формулювання цілей статті. В процесі дослідження необхідно вивчити особливості інституціоналізму, його вплив на економіку. Дослідити інституції як стимули розвитку суспільства. А також визначити ступінь впливу інституцій на ефективність використання природних ресурсів та визначити їх роль у формуванні «зеленої економіки».

Виклад основного матеріалу дослідження. Інституціоналізм – своєрідний напрям в економічній науці, який почав формуватись наприкінці XIX ст. Його своєрідність полягає насамперед у тому, що прихильники інституціоналізму в основі аналізу беруть не тільки економічні проблеми, а зв'язують їх з проблемами соціальними, політичними, етичними, правовими тощо [1]. Що є вкрай важливим, адже на економіку впливають не тільки економічні чинники, вона змінюється також під впливом людського фактору: звичаїв, традицій, манери поведінки.

Взагалі до основними категоріями інституціоналізму, як напрямку економічної науки, є «інституція» та «інститут». Ззовні ці два поняття дуже схожі, проте мають зовсім різні значення. Багато вчених ототожнюють дані категорії і тим самим сприяють вульгаризації інституційних досліджень. На нашу думку, їх можна вважати паронімами – це слова, що мають подібність у морфологічній будові (близькі за фонетичним складом), але розрізняються за значенням [2].

Про це у своїх працях писав Д. Норт. Він зазначав, що інституції, створюють так звані «правила гри», разом з тим в суспільстві існують і «гравці» за цими правилами – організації. «Правила потрібно відрізнити від гравців, – наголошує Норт. – Правила мають визначити те, як ведеться гра, але мета команди, яка грає за цими правилами, – виграти гру, поєднуючи вміння, стратегію і взаємодію гравців, використовуючи при цьому чесні засоби, а інколи – й нечесні».

«Організації, – пише Норт, – охоплюють політичні органи (політичні організації, Сенат, міська рада, регуляторне агентство), економічні органи (фірми, профспілки, родинні ферми, кооперативи), суспільні органи (церкви, клуби, спортивні асоціації) та освітні органи (школи, університети, центри професійної підготовки)».

Організації діють у просторі, який створюється конкретними інституційними обмеженнями, які дозволяють побачити взаємодію між правилами гри і поведінкою її учасників. Якщо організації спрямовують свої зусилля на непродуктивну діяльність, це означає, що інституційні обмеження створили таке середовище, яке заохочує саме таку діяльність. Зокрема, окремі країни бідні тому, що їх інституційні обмеження визначають таку систему винагород і стимулів за економічні чи політичні дії, що не заохочує до продуктивної діяльності [6].

На нашу думку, за допомогою таких тотожностей Норт досить доступного для кожного пояснює різницю між поняттями «інституція» та «інститут», розкриває суть кожного з них, визначає в чому їх особливість та вплив на економічну ситуацію в країні.

Проте, у російських і вітчизняних джерелах широко застосовують категорію «інститут» замість «інституція». Невиправдана редукція цих категорій відбулась після видання у 1984 р. знаменитої праці Т. Веблена «Теорія бездіяльного класу», в процесі перекладу на російську мову відбулася помітна похибка тому, що в тексті автора містилось саме поняття інституції («An Economic Study of Institution»). Таким же чином припустились похибки і за перекладу праць Д. Норта, Т. Еггертсона, Е. Фуруботна і Р. Ріхтера та інших, проте за змістом, їхні праці присвячені саме інституціям і ні в якому разі не інститутам. В подальшому відбулось практичне витіснення терміну «інституція» під час опису явищ відповідного характеру.

Т. Веблен розглядав людину як біосоціальну істоту, яка керується природними інстинктами. Він писав, що «предметом економічної науки є вивчення поведінки людини стосовно матеріальних засобів існування та дослідження історії матеріальної цивілізації». Поняття інституція, за Т. Верленом, – це спільність свідомості, перший спосіб мислення, притаманний відповідним групам людей, який обумовлений традиціями, звичаями, що формуються у процесі історичного розвитку, – все те, що набуває оформлення в професії людини, морально-правових нормах, державних установах, а також у самому характері держави. Згідно з Т. Вебленом інституції, або «прийняту в певний час систему громадського життя», визначають безпосередні цілі, що підкоряють поведінку людей. Але сприятливі умови економічного розвитку існують лише у тому випадку, коли система інститутів перебуває в гармонії з кінцевими цілями, що впливають із інстинктів [7].

П. Бергер вважає, що правильно було б розуміти за терміном «інституція» встановлення, традицію, порядок, заведений в суспільстві, а «інститут», відповідно, розглядати як закріплення таких звичаїв і порядків у законах і правових нормах. В цьому, на нашу думку, П. Бер-

гер помилявся, оскільки це дві форми одного й того ж поняття. Натомість ми розділяємо думку Д. Норта, котрий поділяв інституції на формальні та неформальні. До формальних інституцій дослідник відніс правові та адміністративні акти (конституції, закони, чинні норми права, судові прецеденти, адміністративні рішення, тощо), а до неформальних – різноманітні господарські договори та угоди, норми поведінки, кодекси честі та гідності, фахової самовідданості, звичаї і традиції, різноманітні соціальні умовності тощо [8].

На нашу думку, інституції це засоби впливу на людину вцілому, на її сприйняття зовнішнього середовища, поведінку в цьому середовищі та спосіб господарювання. Натомість, інститути це об'єднання, організації, які утворились на основі інституцій, котрі створили такі умови, що людям необхідно об'єднуватись заради спільної ідеї та мети.

Інституції є важливим соціальним явищем у формуванні «зеленої економіки», котре впливає на суспільство вцілому, а саме вони:

- створюють можливість задоволення базових потреб всіх соціальних суб'єктів тим способом і в тому обсязі, який вважається суспільством оптимальним, а отже санкціонується ним;

- гарантують виконання необхідних функцій і виключення, придушення небажаних з точки зору інтересів суспільства форм соціальної поведінки, сприяючи безперервності та спадковості соціального життя;

- забезпечують інтеграцію прагнень та координацію відносин соціальних суб'єктів, створюючи внутрішню стабільність, згуртованість як всієї соціальної системи, так і окремих її елементів [13].

Інституції здійснюють вплив на соціально-економічні процеси та суспільство вцілому. А також змінюються під впливом потреб суспільства, тобто вони є досить гнучким відображенням ринкової економіки. Про це пишуть Герберт С. Левін та Януш М. Шимер: «Вони змінюються тоді, коли організації розуміють, що сучасна інституціональна структура обмежує їхні можливості досягти певної мети. В економічній сфері цією метою може бути підвищення загального рівня багатства. Інституції змінюються, коли організації починають діяти з позицій знань чи вірувань в те, що нові інституціональні перетворення покращать їхнє становище у досягненні мети. Наприклад, формальні інституції почали змінюватись, коли законом було дозволено створення компаній з обмеженою відповідальністю. Ці компанії помітили, що з розвитком нових технологій можливості для одержання більшого прибутку стали пов'язуватись зі збільшенням капіталу у процесі виробництва і почали тиснути на парламенти і уряди, вимагаючи прийняття законів, що дозволили б втягувати у виробництво капітал тисяч людей таким чином, щоб не нести відповідальність за борги компанії власним майном. Це дійсно стало одним із головних інституціональних змін у розвитку ринкової системи» [9].

Проте, кожне явище має як позитивні, так і негативні наслідки. Є досить тонка межа між ними і взаємності від того в який бік наступити, такі і наслідки будемо мати. Це ведеться до того, що інституції можуть не тільки позитивно впливати на людські взаємодії, а також і негативно. Інституції створюються чи трансформуються на

«історичних перехрестях», тобто в моменти, коли з тих або інших причин відкривається «вікно можливостей» для їх зміни. Інституції формують позитивні чи негативні стимули у громадян. Стимули – це двигун, який рухає суспільством, спонукає його членів до тих або інших дій. Стимули заохочують працювати чесно або ж красти, боротися або уникати боротьби, створювати працю власне благополуччя та успіх чи втікати від утисків і здириництва. Саме політичні й економічні інституції доводять суспільства до процвітання, стагнації або розпаду. Попри все розмаїття їхніх форм чи назв, інституції поділяються на відкриті (inclusive) та закриті (extractive). Відкритими є економічні інституції, які забезпечують недискримінаційний контроль над доступом і розподілом ресурсів, дозволяють чесну конкуренцію і забезпечують збереження приватної власності. Те ж стосується політичних інституцій: відкритими є ті, де суспільство вільно обирає і контролює владу, де кожен, хто має бачення або ідеї, активність і громадянську позицію, має практичну можливість бути обраним до законодавчих органів влади і змінити в суспільних інституціях те, що не влаштовує виборців. Закриті політичні інституції дозволяють їх керівникам трансформувати політичну владу в економічні блага і навіпаки. Причому способи трансформації можуть бути найрізноманітнішими – від надання преференцій наближеним до банального грабунку [10].

На подальший розвиток «зелених» інституцій великий вплив здійснює держава. В Україні досі не існує цілісної державної політики в даному напрямку. Відомі окремі позитивні приклади вдалого впровадження деяких інструментів «зеленої» економіки, найбільш вагомим з яких є «зелений тариф». Проте, не помітно жодних політичних спроб об'єднати всі заходи в єдину узгоджену стратегію для досягнення синергійних ефектів. Всі поодинокі заходи щодо обговорення у суспільстві та політикумі цього питання, що були реалізовані на даний момент, ініційовані та/або профінансовані зовнішніми інституціями [12]. Це говорить про те, що держава відіграє провідну роль у створенні належного інституційного середовища. Адже це дає можливість інститутам вільно функціонувати та не створює перешкод для досягнення поставленої мети.

Головними інституціями ринку є конкуренція та вільні ціни. За допомогою вільних цін в умовах конкурентного середовища здійснюється еквівалентний обмін, а отже, реалізуються інтереси продавця і покупця, відтворюється рівновага в економіці. Тому державі необхідно створити умови для заохочування суб'єктів ринку на виробництво екологічно чистих продуктів та послуг, котрі б змогли створити гідну конкуренцію та якісно нову рівновагу, створену за принципами «зеленої економіки». Для цього необхідно створити систему стимулів, а саме дотацій, низьковідсоткових кредитів, субсидій і т.д. Наша держава стала на шлях створення таких стимулів, проте не враховані все ще усі особливості вітчизняних суб'єктів ринку.

Відтворюючи ринкові інституції, не можна забувати, що ринок будують люди, від їхніх свідомості, бажання, розуміння залежить дуже багато. Якщо суспільна свідомість не буде налаштована

на необхідність змін ринку за принципами «зеленої економіки», то ринок не формуватиметься за цими принципами. Цей процес може затягнутись, а то й піти у протилежному напрямі. Слід урахувати, що психологічний стан наших людей нині досить складний і суперечливий. Вони не тільки мало знають про «зелену економіку», а й вважають, що держава не звертає уваги на їхні потреби. За таких обставин інституції мають надзвичайно важливе значення.

З вищезазначеного можна визначити функції, котрі виконують інституції для суспільного розвитку. Серед найважливіших функцій інституцій можна виділити наступні:

- узгодження та координація дій економічних агентів, мінімізація і компенсація витрат від зіткнення інтересів їх взаємодії;

- скорочення витрат, часу, зусиль і ресурсів, пов'язаних з одержанням та обробкою інформації, обґрунтування і прийняттям рішень, укладенням угод та контролем за їх виконанням;

- забезпечення стабільності соціальних і економічних систем, збереження і спадкова передача їх спадкових ознак;

- формування мотивів людської діяльності та системи стимулів [11].

Для вирішення проблем, які склались в процесі нераціонального господарювання, потрібно правильно застосувати інституції, котрі в подальшому забезпечать таку систему стимулів, яка створить умови для соціально-економічного розвитку без шкоди зовнішньому середовищу. В першу чергу необхідно вдосконалити основні формальні інституції і в процесі їх застосування в суспільстві створюються неформальні інституції, а саме звичаї і традиції. Саме вони не дозволяють здійснювати людські взаємодії, котрі суперечитимуть інтересам суспільства.

Висновки з даного дослідження і перспективи. Підбиваючи підсумки можна сказати, що саме інституції є головним об'єктом дослідження під час вирішення питань соціально-економічного характеру. Науковці допускаються помилки при ототожненні понять «інституція» та «інститут» і це не дає чіткості та результативності проведених досліджень. Дана помилка започаткована російськими дослідниками під час перекладу даних категорій з іноземної мови. Інституції є вкрай важливими, проте вони можуть впливати на суспільство як позитивно, так і негативно. Тобто від них залежить чи добросовісно будуть здійснені певні економічні та політичні операції, чи досягнення мети суб'єктами ринкової економіки не порушить права та власність інших представників. Тобто для застосування певних інституцій в країнах з ринковою економікою необхідно врахувати всі фактори впливу для того щоб не допустити ряд негативних наслідків. Інституції не є сталими і вони можуть змінюватись. Це відбувається тоді, коли організації незадоволені інституційним середовищем і вважають, що певні зміни допоможуть їм у досягненні поставлених перед ними цілей. Інституції виконують ряд важливих функцій для розвитку суспільства та впровадження в економіку принципів раціонального використання ресурсів. Саме держава відіграє провідну роль у створенні належного інституційного середовища для розвитку «зеленої економіки».

Список літератури:

1. Електронний курс лекцій «Інституціоналізм» [Електронний ресурс]. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <http://5fan.ru/wievjob.php?id=17340>.
2. Караман С. О. Сучасна українська літературна мова / С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ, 2011. – 560 с.
3. Катигрובה О. В. Сутнісна характеристика понять «інститут» та «інституція» в теорії інновацій [Електронний ресурс] / О. В. Катигрובה. – Режим доступу: <http://sworld.com.ua/48/index.php/uk/economy-311/economic-theory-and-history-311/7510-descriptionof-un-derstanding-sutnsna-qnstitutq-ta-qnstitutsyaq-in-teornnovatsy>
4. Чубарь О.Г. Інститути та інституціональне середовище: теоретичні узагальнення засад економічного розвитку / О. Г. Чубарь // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка». – Ужгород, 2013. – Випуск 3 (40). – С. 98-104.
5. Коваленко Ю. М. Інституціалізація фінансового сектору економіки: [монографія] / Юлія Михайлівна Коваленко / Національний університет ДПС України. – Ірпінь, 2013. – 608 с.
6. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки: пер. з англ. /Д. Норт; пер. з англ. під ред. І.Дзюби – К.: Основи, 2000. – С. 13-141.
7. Мацелюх Н. П. Історія економіки та економічної думки. Політична економія. Мікроекономіка. Макроекономіка [Текст]: навч. посібник для самост. підгот. до курс. екзаменів та компл. держ. екзамену з економ. теорії / Н.П. Мацелюх, І.А. Максименко. – 2-ге вид., перероб. та доп. – К.: Центр учбової літератури, 2014. – 382 с.
8. Герберт С. Левін, Януш М. Ширмер. Інституціональний розвиток та податкова політика у країнах, що перебувають у перехідному періоді [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://c-e-d.info/img/pdf/Utt_29_37_ukr.pdf
9. Яке майбутнє чекає на Україну [Електронний ресурс]. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.portal.gov.ua/content/view/full/10829/>.
10. Йохна М.А. Про деякі підходи до визначення інституцій / М.А. Йохна // Наукові праці ДонНТУ. Серія: економічна. – 2007. – Вип. 31-1. – С. 126-131.
11. Мартинюк А. Перспективи розвитку «зеленої» економіки [Електронний ресурс] / А. Мартинюк, Ю. Огаренко. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: http://esco.co.ua/journal/cities/2013_8/art197.pdf.
12. Климанська Л. Д. Соціальні інституції: поняття, види та функції [Електронний ресурс] / Л. Д. Климанська, В. С. Савка. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: <http://allrefs.net/c1/4aqn8/p14/>.

Билокинна И.Д.

Винницкий национальный аграрный университет

ИНСТИТУТЫ КАК ГЛАВНЫЕ СТИМУЛЫ РАЗВИТИЯ ОБЩЕСТВА И ИХ РОЛЬ В ФОРМИРОВАНИИ «ЗЕЛеноЙ ЭКОНОМИКИ»**Аннотация**

Рассмотрено институционализм как одно из направлений экономической науки. Определено различие между главными категориями «институт» и «институция». Исследованы институты как позитивные и негативные стимулы для граждан. Определена степень влияния государства на развитие «зеленых институций». В статье отмечена важность настроения общественного сознания на использование «зеленых институций» в процессе хозяйствования.

Ключевые слова: институционализм, «зеленая экономика», институт, институция, стимулы, конкуренция, свободные цены.

Bilokinna I.D.

Vinnytsia National Agrarian University

INSTITUTIONS AS MAJOR STIMULUS FOR THE DEVELOPMENT OF SOCIETY AND THEIR ROLE IN THE FORMATION OF THE «GREEN ECONOMY»**Summary**

Institutionalism considered as one of the directions of economic science. Defined the difference between the main categories of «institute» and «institution». The institutions were investigated how positive and negative incentives for the citizens. The degree of state influence on the development of «green institutions» was defined. The article noted the importance of the attitude of public consciousness at the use of «green institutions» in the process of management

Keywords: institutionalism, «green economy», Institute, institution, incentives, competition, free prices.